

Aagje Swinnen, *Het slot ontvlucht. De 'vrouwelijke' Bildungsroman in de Nederlandse literatuur*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006. – 271 pp. ISBN 13 978-90-5356-887-3.

In het buitenland, vooral in het Angelsaksische en Duitstalige onderzoek, wordt er veel over Bildungsromans gepubliceerd. In het Nederlandstalige gebied maken recensenten en uitgeverijen weliswaar graag gebruik van het begrip maar literatuurwetenschappelijke bijdragen over het genre zijn er nauwelijks te vinden. *Het slot ontvlucht* van Aagje Swinnen, de boekuitgave van haar Gentse dissertatie, is een van de eerste studies waarin aandacht wordt besteed aan dat genre in de Nederlandse literatuur.

Swinnens studie bestaat uit een inleiding, vier hoofdstukken en een slotbeschouwing. In de inleiding met de titel 'De feministische kritiek op de Bildungsroman-theorie' gaat zij onder meer in op een normatief en open genrebegrip. Vanuit de opvatting dat narrativiteit 'geseksueerd' is betoogt zij dat het centrale conflict in een Bildungsroman tussen ik en wereld, tussen autonomie en aanpassing, een kenmerk van mannelijke Bildungsromans is en dat daaruit de kenmerken van het genre zijn afgeleid. Vrouwelijke personages die net als mannelijke personages subjectposities proberen te bereiken, gaan ten onder. Met behulp van opvattingen van Sally Robinson stelt zij vast dat de vrouwelijke personages hun objectpositie accepteren of dat er toch sprake is van subjectwording. In dat laatste geval is er in de romans een 'afwijkend plot' te vinden waardoor de recensies negatief zijn en de romans niet in de canon zijn opgenomen.

Swinnen vindt positieve aanzetten voor de interpretatie van vrouwelijke Bildungsromans in theorieën van Robinson, DuPlessis, Felski, Fraiman en Blackwell. Van DuPlessis neemt ze de terminologie 'writing beyond the ending' over: 'the transgressive invention of narrative strategies, strategies that express critical dissent from dominant narrative. These tactics [...] take issue

with the mainstays of the social and ideological organization of gender, as they appear in fiction.' (21) Fraiman gebruikt het begrip 'female novel of awakening' waarmee identiteit niet wordt voorgesteld als een doel aan het eind van de ontwikkeling maar als een 'essentie waarvan de protagonist is vervreemd' – een opvatting die overigens sterk doet denken aan Aristoteles' begrip entelechie. Ten slotte beschrijft Swinnen in de inleiding haar corpus: dat bestaat uit romans van vrouwelijke auteurs met vrouwelijke hoofdpersonages waarin het conflict tussen de idealen van de personages en de maatschappelijke verwachtingen rond 'vrouwelijkheid' centraal staat. Uit dat niet nader genoemde corpus – er is sprake van een 'honderdtal titels' – kiest zij vier werken: in 'Veroverd door de wereld binnenskamers', het eerste hoofdstuk, gaat het om *Sara Burgerhart* van Betje Wolff en Aagje Deken, in 'Verzinken/verdrongen in een innerlijke wereld' om *Dood van een non* van Maria Roseels, in 'Gevormd door een wereld van woorden', het derde hoofdstuk, om *De Wetten* van Connie Palmen en in het laatste hoofdstuk 'Evocatie van mogelijke vrouwenwerelden' om *De vermaledijde vaders* van Monika van Paemel. Aan die vier werken koppelt zij steeds twee, volgens haar opnieuw representatieve, romans en een intertekst. In het algemeen leidt dat tot uitgebreide en – zeker bij Palmens *De Wetten* – goed onderbouwde interpretaties. Het doel van de interteksten is mij niet helemaal duidelijk, vooral ook omdat ze soms niet meer dan een samenvatting van de inhoud zijn. Onlogisch is ten slotte haar keuze om tussen exclusief teksten van vrouwen een intertekst uit Goethes *Wilhelm Meister* op te nemen.

Swinnen gaat ervan uit dat literatuurgeschiedenis een mannelijk product is en ook literatuurtheorie op het werk van mannelijke auteurs gebaseerd is. Toch zijn de vier hoofdwerken waarvoor ze kiest gecanoniseerd en hebben ze literaire prijzen gekregen. Ik vraag me verder af of personages van het gelijke geslacht ook gelijk zijn. De macht van ideologieën en de pijlers daarvan, de instituten, worden daardoor bijvoorbeeld versluierd. Het conflict tussen personage en wereld wordt ook voor mannelijk personages in de twintigste eeuw (en vermoedelijk al veel vroeger; ook in de discussies over Goethes *Wilhelm Meister* is er tussen literatuurwetenschappers geen consensus) zelden afgesloten met een harmonische overgang in de maatschappij. Die geslaagde ontwikkeling van een personage – of dat nu een mannelijk of vrouwelijk personage is – is in de loop van de twintigste eeuw uit de literatuur verdwenen (misschien al veel eerder, want ook Hegels omschrijving van het leven van mannelijke personages na die overgang is

uitgesproken negatief) en overleeft alleen nog in triviale literatuur. Talrijke personages kunnen zich in een wereld waarin het kapitalisme op hol is geslagen en de discipline steeds sterker toeneemt niet meer ontplooiën en vluchten voor de wereld.

Swinne's dissertatie maakt verder duidelijk dat de neerlandistiek zich steeds meer op de Angelsaksische literatuurwetenschap richt. Dat ligt voor de hand, zeker als het gaat om genderonderzoek. Het gevolg is wel dat zij veel Duitstalig onderzoek over de Bildungsroman over het hoofd ziet. Om de geschiedenis daarvan te karakteriseren, baseert zij zich in het bijzonder op Todd Kontjes studie *The German Bildungsroman. History of a National Genre* uit 1993, terwijl onderzoek van bijvoorbeeld Wilhelm Voßkamp meer voor de hand had gelegen. Voßkamp besteedt onder meer aandacht aan het utopische karakter van het genre en aan de beelden die jonge personages zelf als voorbeeld voor hun levensweg kiezen. Door haar blinde vlek is de omschrijving van de inhoud van Bildung – ze geeft bijvoorbeeld een keer het synoniem *queeste* – onvoldoende. Bildung is vooral een proces zoals blijkt uit recente studies van Kosseleck en Bollenbeck. Verder had ik de lijst met ‘honderdtal werken’ waarnaar Swinnen in haar inleiding verwijst graag willen zien. Ook zal iedere lezer van haar studie daarin wel een auteur of titel missen. Voor mij is dat *Eva* van Carry van Bruggen waarvan een uitgebreide interpretatie en confrontatie met die andere werken niet had misstaan. Ondanks deze kanttekeningen heeft Aagje Swinnen met *Het slot ontvlucht* een belangrijk, tot nu toe veronachtzaamd deel van het genre roman onderzocht. De resultaten van haar studie zijn, schrijft ze, ‘eerste aanzetten [...] tot de verdere academische ontginning ervan.’ Ik hoop dat ze gelijk krijgt.

Jaap Grave